

Marek Legutko

Polskie Towarzystwo Diagnostyki Edukacyjnej

PCG Academia

Oczekiwane kompetencje diagnostyczne nauczycieli

Kompetentny nauczyciel – kompetentni uczniowie

Teoretycy kształcenia i wychowania są zgodni, że spośród różnych czynników decydujących o jakości i efektywności pracy szkoły najważniejszy jest niewątpliwie nauczyciel (Strykowski, 2005). Formalne kwalifikacje nauczyciela, w szczególności poziom wykształcenia i jego zakres w odniesieniu do poszczególnych typów szkół i rodzajów placówek, określa w swoim rozporządzeniu Minister Edukacji Narodowej (Dz.U. z 2017 r. poz. 1575). Kluczowe jest pytanie o standard kompetencji dobrego nauczyciela. To właśnie kompetencje decydują o praktycznych kwalifikacjach ludzi w poszczególnych zawodach, a także są one swoistą gwarancją dobrej roboty i osiągnięcia sukcesów (Strykowski, 2005).

Polskie Towarzystwo Diagnostyki Edukacyjnej, zgodnie ze swoim statutem, inspirowane badaniami naukowymi i dyskusjami na temat diagnozy edukacyjnej. XXIV Konferencja Diagnostyki Edukacyjnej w Katowicach może być dobrą okazją do wznowienia dyskusji na temat oczekiwanych kompetencji diagnostycznych nauczycieli. Proponuję zwrócenie uwagi na istniejące normy prawne w tym zakresie, które pokrótce przedstawię. Normy te są szczegółowo wyjaśnione i zaopatrzone w narzędzia badawcze na stronie internetowej „System Ewaluacji Oświaty – nadzór pedagogiczny” (npseo.pl), będącej bardzo interesującym dorobkiem projektu „Program wzmocnienia efektywności nadzoru pedagogicznego i oceny jakości pracy szkoły” realizowanego przez Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE) w partnerstwie z Uniwersytetem Jagiellońskim i Erą Ewaluacji Sp. z o.o. Na stronie npseo.pl zaprezentowano 32 232 raporty z zewnętrznej ewaluacji szkół i placówek (stan na 30 lipca 2018 r.), co świadczy o imponującym doświadczeniu w ocenie poziomu spełniania wymagań stawianych szkołom i placówkom. Charakterystyczne dla obecnie obowiązującej koncepcji ewaluacji jest prezentowanie oczekiwanych kompetencji nauczycieli w kontekście wymagań w stosunku do szkół i placówek, a także w kontekście prezentacji kompetencji uczniów.

Szkoła miejscem diagnozy edukacyjnej

Przepisy oświatowe stanowią, że każda szkoła i placówka oświatowa w Polsce powinna być miejscem diagnozy edukacyjnej. W Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek zapisano m.in., że:

1. Szkoła lub placówka wspomaga rozwój uczniów z uwzględnieniem ich indywidualnej sytuacji, w tym m.in.:

- rozpoznaje się możliwości psychofizyczne i potrzeby rozwojowe, sposoby uczenia się oraz sytuację społeczną każdego ucznia,
 - prowadzi się indywidualizację procesu edukacji w odniesieniu do potrzeb uczniów.
2. Uczniowie nabywają wiadomości i umiejętności określone w podstawie programowej, w tym m.in.:
- realizuje się podstawę programową z uwzględnieniem osiągnięć uczniów z poprzedniego etapu edukacyjnego,
 - monitoruje się i analizuje osiągnięcia każdego ucznia, z uwzględnieniem jego możliwości rozwojowych, formułuje się i wdraża wnioski z tych analiz; wdrażane wnioski przyczyniają się do wzrostu efektów uczenia się i nauczania.
3. Szkoła lub placówka, organizując procesy edukacyjne, uwzględnia wnioski z analizy wyników egzaminów oraz innych badań zewnętrznych i wewnętrznych:
- analizuje się wyniki egzaminów, wyniki ewaluacji zewnętrznej i wewnętrznej oraz innych badań zewnętrznych i wewnętrznych, odpowiednio do potrzeb szkoły lub placówki,
 - analizy prowadzą do formułowania wniosków i rekomendacji, na podstawie których nauczyciele planują i podejmują działania służące jakości procesów edukacyjnych; działania te są monitorowane i analizowane, a w razie potrzeb – modyfikowane.

Na platformie internetowej Systemu Ewaluacji Oświaty (SEO – npseo.pl), prowadzonej obecnie przez Ośrodek Rozwoju Edukacji (ORE), przedstawiono interpretację urzędowych wymagań wobec szkół i placówek wraz z narzędziami badawczymi służącymi do ich ewaluacji. Narzędzia badawcze to m.in.:

- kwestionariusze ankiet dla dyrektora/dyrektorki szkoły, nauczycieli, rodziców, uczniów,
- arkusze obserwacji zajęć,
- scenariusze wywiadu z dyrektorem/dyrektorką szkoły, nauczycielami,
- kwestionariusze badania „analiza danych zastanych”.

Poszukiwane kompetencje diagnostyczne

W literaturze opisuje się kompetencje diagnostyczne nauczyciela jako wiedzę i umiejętności konieczne do skutecznej realizacji zadań związanych z rozpoznawaniem indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych uczniów (Klimek, 2016). Wymaganie od nauczycieli kompetencji diagnostycznych wynika z ustawowego zapewnienia każdemu uczniowi warunków niezbędnych do jego rozwoju (Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, art. 44.1). Oczekiwania wobec kompetencji diagnostycznych nauczycieli, wynikające z urzędowych wymagań wobec szkół i placówek, charakteryzować może cytowany niżej „Kwestionariusz ankiety dla nauczycieli” (npseo.pl) wykorzystywany do ewaluacji tego wymagania (<https://www.npseo.pl/data/various/files/tree/2017/wymaganie5.pdf>):

Jak rozpoznaje Pan/Pani indywidualne potrzeby, możliwości, sposoby uczenia się, sytuację społeczną każdego ucznia?

Kafeteria

- Rozmawiam z uczniami.
- Rozmawiam z rodzicami moich uczniów.
- Obserwuję zachowanie każdego ucznia.
- Prowadzę badania ankietowe wśród uczniów.
- Prowadzę badania ankietowe wśród rodziców.
- Analizuję dokumentację ucznia.
- Uczestniczę w spotkaniach zespołu nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem.
- Analizuję postępy uczniów.
- Pozyskuję informacje od specjalistów pracujących z uczniem i jego rodziną.
- Współpracuję z poradnią psychologiczno-pedagogiczną na etapie diagnostycznym i postdiagnostycznym.
- Wymieniam się spostrzeżeniami z innymi nauczycielami.
- Rozmawiam z rodzicami, odwiedzam uczniów w miejscu ich zamieszkania.
- Przeprowadzam badania socjometryczne.
- Wykorzystuję specjalistyczne testy diagnostyczne.
- Inne (jakie?).
- Nie prowadzę takiego rozpoznania.

Oczekiwania wobec nauczycielskich kompetencji diagnostycznych są ogromne.

Kompetencje diagnostyczne nauczyciela to kompetencje, o które warto zabiegać w procesie kształcenia pedagogicznego nauczycieli. Obok przekazywania gruntownej wiedzy psychologiczno-pedagogicznej ważne miejsce w treściach programowych realizowanych na kierunkach nauczycielskich powinno zajmować kształtowanie, doskonalenie umiejętności poznawania uczniów. Każdy przyszły nauczyciel powinien nie tylko poznać metody badania pedagogicznego oraz nabyć umiejętność stosowania różnych metod, technik i narzędzi diagnostycznych, lecz także, co istotne, nauczyć się zasad praktycznego ich wykorzystania dla usprawnienia działalności dydaktycznej, wychowawczej i terapeutycznej, którą będzie podejmował (Klimek, 2012).

Pytanie do dyskusji: Na jakie rzeczywiste wsparcie interesariuszy (uczelni, ośrodków doskonalenia nauczycieli, komisji egzaminacyjnych, PTDE) w działaniach na rzecz rozwoju tych kompetencji mogą liczyć nauczyciele? Może nadszedł czas na identyfikację i upowszechnianie przykładów dobrych praktyk dotyczących rozwoju kompetencji diagnostycznych nauczycieli.

Podstawa programowa na 30%

Podstawa programowa opisuje oczekiwania dotyczące sylwetki absolwenta danego etapu edukacji i wskazuje deklarowane (obowiązkowe) efekty kształcenia (ogólne i szczegółowe). Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, art. 4 pkt 24 i 25 definiuje podstawę programową

- kształcenia ogólnego (wychowania przedszkolnego) – jako **obowiązkowe** zestawy celów kształcenia i treści nauczania, w tym **umiejętności**, opisane w formie ogólnych i szczegółowych wymagań dotyczących wiedzy i umiejętności, **które powinien posiadać uczeń** po zakończeniu określonego etapu edukacyjnego,

- kształcenia w zawodach – jako **obowiązkowe zestawy** celów kształcenia i treści nauczania opisane w formie oczekiwanych **efektów kształcenia**: wiedzy, umiejętności zawodowych oraz kompetencji personalnych i społecznych, niezbędnych dla zawodów lub kwalifikacji wyodrębnionych w zawodach.

Dodatkowo zaznacza się, że podstawa programowa umożliwia ustalenie kryteriów ocen szkolnych i wymagań egzaminacyjnych. Minister Edukacji Narodowej w swoim rozporządzeniu określa podstawę programową oraz warunki i sposób jej realizacji. Zgodnie z urzędowym wymaganiem w każdej szkole i placówce na każdej lekcji uczniowie nabywają wiadomości i umiejętności określone w ministerialnej podstawie programowej. Narzędzia badawcze służące ewaluacji tego wymagania (m.in. arkusz obserwacji lekcji) podkreślają wagę realizacji celów ogólnych i zadań, nie tylko treści kształcenia.

Oczekiwania wobec kompetencji diagnostycznych nauczycieli monitorujących osiągnięcia każdego ucznia charakteryzować może cytowany niżej „Kwestionariusz ankiety dla nauczycieli” (npseo.pl) wykorzystywany do ewaluacji tego wymagania (<https://www.npseo.pl/data/various/files/tree/2017/wymaganie2.pdf>):

W jaki sposób monitoruje Pan/i osiągnięcia uczniów?

Kafeteria

- Zadaję pytania.
- Proszę uczniów o podsumowanie ćwiczenia.
- Zbieram informacje zwrotne od uczniów (co sprawia im trudność, z czym sobie radzą bez problemu...).
- Wykorzystuję różne narzędzia diagnostyczne.
- Stwarzam uczniom możliwość zadawania pytań.
- Sprawdzam, w jaki sposób uczniowie wykonują zadania.
- Stosuję ocenianie bieżące (częstkowe).
- Stosuję ocenianie podsumowujące (np. przeprowadzam klasówki, testy, sprawdziany).
- Odnoszę się do wyników konkursów, olimpiad).
- Stosuję ocenianie kształtujące.
- Posługuję się indywidualną dokumentacją każdego ucznia (karty diagnozy, portfolio).
- Sprawdzam, czy uczniowie właściwie zrozumieli omawiane kwestie.
- Inne (jakie?).
- Nie monitoruję.

Zgodnie z urzędową definicją uczeń powinien posiadać umiejętności wymienione w podstawie programowej. Podstawa programowa prezentuje oczekiwane efekty kształcenia. Pytanie do dyskusji o wsparcie ze strony interesariuszy (uczelnia, placówek doskonalenia nauczycieli, komisji egzaminacyjnych, PTDE) rozwoju kompetencji diagnostycznych nauczyciela potrzebnych do oceny poziomu opanowania wymagań podstawy programowej. Czy egzaminacyjna ocena poziomu opanowania wymagań podstawy programowej (np. w czasie egzaminu gimnazjalnego) może być dobrym punktem odniesienia do oceny poziomu opanowania tych wymagań przez uczniów danej szkoły?

W każdej szkole ustala się wewnątrzszkolny (przedmiotowy) system oceniania obejmujący kryteria ocen (Minister Edukacji Narodowej nie ustala zasad tworzenia tych kryteriów). W wielu szkołach wciąż jeszcze sięga się do zapisów Zarządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 września 1992 r. (sprzed 25 lat), w którym podano, że pozytywną ocenę otrzymuje uczeń, który:

- ma braki w opanowaniu wiadomości i **umiejętności określonych w podstawie programowej**, ale braki te nie przekreślają możliwości uzyskania przez ucznia podstawowej wiedzy i umiejętności w dalszym cyklu kształcenia,
- rozwiązuje (wykonuje) zadania teoretyczne i praktyczne typowe, o niewielkim stopniu trudności z pomocą nauczyciela.

W kontekście wewnątrzszkolnych (przedmiotowych) systemów oceniania można opanować tylko część wymagań podstawy programowej i uzyskać ocenę pozytywną. W wielu szkołach ustala się próg 30% wymagań, żeby uzyskać ocenę pozytywną. Pytanie do dyskusji: Czy uzyskanie pozytywnej oceny etapowej powinno być w większym niż dotąd stopniu powiązane z badaniem poziomu opanowania przez uczniów umiejętności zapisanych w podstawie programowej?

Nauczyciel refleksyjny praktyk, nauczyciel badacz

W raporcie o stanie oświaty 2013 zatytułowanym *Liczą się nauczyciele*, podano, że ponad jedna trzecia nauczycieli (38%) prowadzi badania (indywidualne lub we współpracy z innymi nauczycielami). Przepisy oświatowe nakazują, by każda szkoła, organizując procesy edukacyjne, uwzględniała wnioski z analizy wyników egzaminów oraz innych badań zewnętrznych i wewnętrznych.

Oczekiwania wobec zakresu badań prowadzonych przez nauczycieli charakteryzować może cytowany niżej „Kwestionariusz ankiety dla nauczycieli” (npseo.pl), wykorzystywany do ewaluacji urzędowego wymagania dotyczącego wyników badań (<https://www.npseo.pl/data/various/files/tree/2017/wymaganie8.pdf>):

Jakie badania wewnętrzne (oprócz ewaluacji wewnętrznej i analizy wyników egzaminów) prowadził/a Pan(i) samodzielnie lub brał(a) Pan(i) w nich udział?

Kafeteria

- *Badania dotyczące pomocy psychologiczno-pedagogicznej*
- *Badania dotyczące diagnozy osiągnięć*
- *Badania dotyczące procesu edukacyjnego*
- *Badania dotyczące zewnętrznego postrzegania szkoły*
- *Badania dotyczące skuteczności działań wychowawczych*
- *Badania dotyczące losów absolwentów*
- *Inne (jakie?)*
- *Badania nie są prowadzone.*

Kompetencje diagnostyczne nauczycieli związane z refleksją nad własną praktyką, prowadzeniem badań lub uczestnictwem w badaniach są bardzo cenne i powinny być rozwijane. Pytanie do dyskusji: W jaki sposób interesariusze: uczelnie, ośrodki doskonalenia nauczycieli, komisje egzaminacyjne, PTDE mogą wesprzeć rozwój kompetencji diagnostycznych nauczycieli badaczy?

Warto podjąć próbę identyfikacji i upowszechniania przykładów dobrych praktyk dotyczących wykorzystania w szkole (placówce) wyników egzaminów oraz badań zewnętrznych i wewnętrznych.

Ważne będzie zaprojektowanie i prowadzenie badań kompetencji diagnostycznych nauczycieli. Kolejna, XXV Konferencja Diagnostyki Edukacyjnej może być dobrą okazją do prezentacji wyników takich badań.

Bibliografia

- Klimek L., *Kompetencje diagnostyczne nauczyciela w kontekście pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkole*, UMCS, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2016, tom XXXV, z. 1.
- Liczą się nauczyciele*. Raport o stanie oświaty 2013, IBE, Warszawa 2014.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 1 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli (Dz.U. z 2017 r. poz. 1575).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 sierpnia 2017 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek (Dz.U. z 2017 r. poz. 1611).
- Sprawozdanie z egzaminu gimnazjalnego w roku 2017, CKE, Warszawa 2017.
- Strykowski W., *Kompetencje współczesnego nauczyciela*, „Neodidagmata” 2005 nr 27/28.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (ISAP, tekst ujednolicony).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. – O systemie oświaty (ISAP, tekst jednolity).
- Zarządzenie Nr 29 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 września 1992 r. w sprawie zasad oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów w szkołach publicznych dla dzieci i młodzieży oraz przeprowadzania egzaminów sprawdzających i klasyfikacyjnych (Dz. Urz. MEN z dnia 15 listopada 1992 r.).